

20. Pyrih V. Analytik RNBO peredbachyv viinu z Rosiieiu maizhe rik tomu // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zaxid.net/news/showNews.do?analitik_rnbo_peredbachiv_viynu_z_rosiyeyu_mayzhe_rik_to_mu.
21. Prymost V. Zhodnykh perehovoriv iz vorohom! // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://tyzhden.ua/Columns/50/105364>.
22. Ryabchuk M. «Past' porvu, morgaly vykolyu!» / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_past-porvu-morgaly-vykolyu/667693.
23. Riabchuk M. Kartohrafuvannia Maidanu // Krytyka. – Chyslo 5-6. – 2015. – S.20-22.
24. Slaboshpytskyi M. Velyka viina 2014... Ukraina /M.Slaboshpytskyi. – K.: Yaroslaviv val, 2014. – 315 s.
25. SMI RF: Boeviki LNR priznalis' v zverstvakh - rasstrelivali, nasilovali, stavili opyty // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.dialog.ua/news/63992_1438520309.
26. Soros nazvav Rosiiu «mafioznoiu derzhavoiu» // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/01/23/7056143/>.
27. Sotnik S. Vselelnaya fashizma // [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://uaway.com.ua/ua/polityka/2744-sasha-sotnik-rossiya-vselelnaya-fashizma>.
28. Tymots I. Vsevolod Zelenin : «Na rosiian chekaiut masovi depresii, isterii, psykhozy, zbilshennia kilkosti suitsydiv ta psykhichnykh zakhvoriuvan» // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_na-rosiyan-chekayut-masovi-depresiyi-isteriyi-psihozi-zbilshennya-kilkosti-suyicidiv-ta-psihiichnih-zahvoryuvan/623423.
29. Forostyna O. Peter Pomerantsev. Nothing Is True and Everything Is Possible. The Surreal Heart of the New Russia // Krytyka. – Chyslo 9-10, 2014. – S. 7.
30. Shevchuk V. Kak Putin unichtozhil Rossiyu (chast' poslednyaya – dogovor na krovi) / [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://rusjev.net/2015/08/03/kak-putin-unichtozhil-rossiyu-chast-poslednyaya-dogovor-na-krovi/>.

Потапенко Я. Современная Россия как «коллективный Путин»: характеристика «мафиозного государства», где фашизм победил.

Сделана попытка осмыслить ключевые характеристики современного российского государства, где в период президентства Владимира Путина утвердился особый тип клептократическо-фашистского режима – уникальное явление в мировой политической истории.

Ключевые слова: Владимир Путин, российский народ, кремлевская пропаганда, российская политическая элита, российско-украинская война.

An attempt to understand the key features of the modern Russian state, where under President Vladimir Putin established a special type kleptocratic fascist regime – a unique phenomenon in world political history.

Keywords: Vladimir Putin, the Russian people, the Kremlin propaganda, the Russian political elite, the Russian-Ukrainian war.

УДК 94(477)«16»(092)

Володимир Борисенко
(Київ)

СОБОРНІСТЬ І ДЕРЖАВНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

На джерельній базі та досягненнях попередників подається авторське бачення діяльності гетьмана Хмельницького, спрямованої на здобуття Україні державної незалежності та єдності всіх її етнічних земель. Показано, що напередодні революції 1648 р. серед патріотичної частини українського суспільства набирає сили пробудження національної свідомості. При цьому головна увага звертається на етногенез українського козацтва як провідної суспільної сили України, здатної відстояти її інтереси. В руслі цих ідеологічних новацій перебував і Хмельницький, який дотримувався поглядів на історичну давність України, її спадковість від давньоукраїнської Київської Русі.

Встановлено, що вже в перші місяці гетьманування Хмельницький ставив собі завдання «вигнати усіх ляхів з України». Але як далекоглядний і талановитий політик мусив приховувати свої задуми і реалізовувати їх поетапно в залежності від внутрішнього і зовнішнього становища України. Спочатку він не відмовляється від автономної залежності України від Польщі й обмежує бажану для неї територію до Білої Церкви. Але після видатних перемог під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями

вже під кінець 1648 р. домагається від польського короля визнання гетьманської України по лінії р. Горинь – Кам'янець-Подільський. На цей час вже постала Українська держава республіканського типу (Гетьманат) з явними ознаками національної державності.

Справжнім одкровенням для поляків та і для багатьох українців також стала заява Хмельницького в лютому 1649 р. про його намір встановити кордони Української держави «по Віслу». Цієї позиції він дотримувався до кінця свого життя. Хоча і мусив під тиском обставин погодитися у Зборівському договорі 1649 р. на обмеження території України Чернігівським, Київським та Брацлавським воєводствами. Зате визначним успіхом стало те, що вона була визнана цим договором суб'єктом міжнародного права і могла на рівних спілкуватися з іншими державами. Навіть зазнавши невдачі у битві під Берестечком, Україна продовжувала свій курс на державну незалежність і визволення усіх своїх етнічних земель.

Наголошено, що за зовнішніми ознаками залежності України від Московії, згідно Переяславського договору 1654 р., гетьман Хмельницький проводив власну, незалежну політику. Вона спрямовувалася на збирання територіальної спадщини Київської Русі, що викликало різкий спротив московського уряду. Взагалі, Хмельницький використовував Московію як союзника у боротьбі з Польщею і не більше. У 1656-1657 рр. чітко визначився політичний курс українського гетьмана, спрямований на створення самостійного Руського князівства з усіх українських земель. Цій програмі підпорядковувалися перемовини гетьмана Хмельницького з урядами Польщі, Швеції, Австрії, Кримського ханату, Туреччини, Трансильванії, Молдови та інших країн. Незважаючи на невдачу, ідея гетьмана Богдана Хмельницького про незалежну соборну Україну стала дороговказом для діяльності багатьох наступних поколінь українців.

Ключові слова: Гетьман Богдан Хмельницький, Україна, соборність, незалежність, Польща, Кримське ханство, Туреччина, Швеція, Молдова, Трансильванія, Зборівський договір, Переяславський договір.

Проблема соборності й державності України постала з усією гостротою на етапі ранньомодерного часу, коли козацтво заявило про себе як суспільну силу, здатну вирішувати найскладніші завдання. Претендуючи на визначальну роль в суспільстві, козацтво, крім силових дій, обґрунтовувало її й історичними передумовами. З його середовища і наближеного до нього духовенства виходить ідея про вікову давність походження козацтва і всієї «русі». Не був винятком у цьому плані й Богдан Хмельницький. Вже в своїх ранніх універсалах він наголошував на тому, що козаки походять від скіфів, які колись населяли Україну. А готуючи повстання проти Польщі, закликав українців наслідувати героїзм і мужність своїх далеких предків, які під проводом русина Одоначера (Одоакра) захопили і 14 років володіли Римом (відбувалося у другій половині V ст. – В.Б.). На похоронах Б.Хмельницького виступаючи називали вже його самого «древнім руським Одоначером». Крім того, сам гетьман, в іншому випадку, підкреслюючи епохальність завдань козаків, наголошував на тому, що їх далекі предки не лякалися труднощів, ходили морем на Царгород і перемагали греків.

Тобто, на середину XVII ст. у свідомості українського народу масово відроджується генетична пам'ять про давність свого походження. У часовому вимірі вона сягала скіфських, сарматських і антських часів, коли починається безперервний етногенез українського народу, який не переривався протягом тисячі років. Таке бачення власного етногенезу українців перегукувалося з концепцією польських ідеологів про походження поляків, особливо шляхти, від сарматських племен.

Таким чином формувалася суспільна думка, що українське козацтво за своїм походженням близьке до польської шляхти, а відповідно й повинно мати шляхетські права. Цю особливість козацьких устремлінь добре бачила і частина польської шляхти. Її представники, починаючи з кінця XVI ст., попереджували польський уряд про намагання козаків створити у Речі Посполитій свою Річ Посполиту і навіть пропонували свої проекти вирішення цієї проблеми. Одним з таких передбачливих політиків був католицький єпископ Верещинський. У ході козацько-селянських повстань кінця XVI – 20-30-х рр. XVII ст. ідея національного державотворення виражалась у вимогах повсталих про належну їм територію і поступово підводила їх до усвідомлення реалізації своїх планів тільки через створення власної держави. Тому відновлення Української гетьманської держави за Б.Хмельницького було закономірним явищем, обумовленим як історичною традицією, так і всім попереднім розвитком суспільства.

В основі розуміння національного державотворення України другої половини XVII ст. лежали випробувані століттями основи Запорозької Січі – республіканський лад, широка демократія, формування виборних керівних органів знизу доверху. Ці державотворчі принципи

у найбільш виразному вигляді були присутні на початковому етапі Національної революції, а з часом зазнали певної трансформації в бік їх звуження, в залежності від різних обставин.

У державотворчих устремліннях патріотичної частини українського суспільства стояла національна ідея створення соборної та незалежної Української держави. Не випадково гетьман Б. Хмельницький на шляху з Микитиної Січі до Жовтих Вод у квітні 1648 р. обіцяв козакам відвоювати в «ляхів» усю Україну. Втілення його державотворчих планів почалося з малого – вимог до поляків визнати автономну козацьку державу по Білу Церкву. Але вже тоді серед польської шляхти формується думка про плани Б. Хмельницького відновити Українську державу в її давньоруських межах. Як тверезомислячий політик, український гетьман реалізовував свої державотворчі плани поетапно, в залежності від обставин. При цьому він мусив враховувати багато факторів, у тому числі й неготовність більшості національної еліти до сприйняття ідеї створення незалежної Української держави.

Багато з них, та й сам гетьман Богдан Хмельницький, вбачали у Речі Посполитій свою Батьківщину. І це усвідомлення, безумовно, гальмувало розвиток національної ідеї, змушувало вдаватися до пошуку співвідношення двох Батьківщин – України і Речі Посполитої. Ці пошуки вилилися в ідею державної автономії визволеної козацької території в складі Речі Посполитої. Але ідея державного автономізму і поетапності не заглушувала стратегічну ціль повсталого народу – створення Української держави аж по Віслу. Про це повідомляли польським регіментарям полонені козаки в 1648 р. та й в самого гетьмана ця думка неодноразово виривалася в спілкуванні зі своїм оточенням.

Після Корсунської перемоги військо Хмельницького дійшло до Білої Церкви й тут зупинилося. Разом із татарами козаки відсвяткували перші успіхи, а воєначальники приступили до реорганізації війська й розробки планів подальших дій. У Білій Церкві виявились найближчі задуми Хмельницького й вищої козацької старшини щодо перспективи повстання. На пропозицію брацлавського воєводи Адама Киселя козацьке командування погодилося на двотижневе перемир'я з поляками для улагоджування конфліктів. Самому Кисілю козаки не довіряли й основну надію покладали на сейм. Дійсно, Кисіль, походив із знатної української родини, дотримувався православної віри, часто перебував у опозиції до польської шляхти, але послідовно відстоював перебування України в складі Речі Посполитої. Знаючи це, Хмельницький пише до польського сейму листа з викладом мотивів і мети повстання. Головну причину народного виступу вбачав у посиленні гноблення козаків. Він вимагав збільшити козацький реєстр до 12 тис. чол., сплатити затримане жалування, відмінити ухвалу «Ординації Війська Запорізького» 1638 р. про заміщення старшинських посад лише поляками, а також не утискувати православну церкву і повернути їй захоплені храми. Тобто, на початковому етапі повстання плани Хмельницького не виходили за межі економічних і політичних інтересів козацтва та прав православної конфесії. Козацька територія на заході, на думку гетьмана, мала доходити до Білої Церкви. На цьому наполягав і кримський хан, вимагаючи від короля, «щоб до Білої Церкви воєвод і старост не було, і тільки вільне козацьке князівство...». Однак національно-визвольна боротьба народу вносила істотні корективи до планів козацької старшини і гетьман широко вживав їх. Однією із заслуг Хмельницького стало те, що він у 1648 р. послабив монолітність Речі Посполитої, перетягнувши на свій бік Литву.

За наказом гетьмана козаки не стали розвивати наступ на Литву, а сам він зав'язав активне листування з литовським гетьманом Янушем Радзивілом про кандидатуру майбутнього польського короля. Сам литовський гетьман був лідером литовських кальвіністів, підтримував інших протестантів, а також православних. Був одружений другим шлюбом на дочці молдавського господаря Марії, яка дотримувалась православної віри, негативно ставився до все більшого обмеження прав Великого князівства Литовського. Зазнавав тиску католицизму і часто перебував у опозиції до метрополії. Зокрема, він не виконав попереднього наказу про наступ на повсталих українців з півночі і це дозволило їм отримати перші перемоги влітку 1648 р.

Воєнні дії в Україні відбувались в умовах безкоролів'я в Речі Посполитій. Після смерті короля Владислава IV у державі розгорнулася боротьба за королівський престол між братами померлого короля Яном Казимиром і Каролем Фердинандом, у яку включився і трансільванський князь Д'єрдь I Ракоці (помер у першій половині жовтня). Останнього підтримував спочатку і литовський гетьман Януш Радзивілл. У династичній суперечці претендентів на польську корону гетьман Хмельницький виявив себе як державний діяч, що прагне використати слушний момент в інтересах України. Він лавірує між політичними угрупованнями Польщі, зондує позиції претендентів щодо України, вибирає найвигідніші для неї.

У цій боротьбі переможцем мав вийти той, хто міг вирішити найголовніше питання для Польщі – припинити повстання в Україні й відновити у ній свою владу. Найшвидше це зрозумів Ян Казимир, який відрізнявся від свого брата більшою поміркованістю і лояльністю до «іновірців». Він почав переговори з Б. Хмельницьким про улагодження конфлікту. У відповідь український гетьман відправив Яну Казимиру і польським сенаторам листа, в якому виклав вимоги повстанців. Вони зводилися до: захисту православної віри і ліквідації унії; амністії повсталих; затвердження 12-тисячного реєстру; дозволу козакам самим обирати гетьмана і його підлеглість тільки королю; надання козакам прав шляхетського суду; ліквідації кварцяного війська; пожалування Б. Хмельницькому окремого староства. Його повіз до Варшави учитель гетьмана у львівській єзуїтській школі Андрій Гонцель Мокрський. Судячи з наступних подій, Ян Казимир пообіцяв Б. Хмельницькому максимально задовольнити його територіальні вимоги щодо визнання за козаками всіх опанованих ними земель і підпорядкування їх гетьманській владі. Це був значний успіх гетьмана Б. Хмельницького у визначенні перспективності визволення і об'єднання в козацькій державі всіх етнічних українських земель.

Заручившись цими обіцянками претендента, український гетьман пообіцяв припинити революційний вибух в Україні, що стало вагомим аргументом для обрання Яна Казимира королем Речі Посполитої. Заручившись обіцянками Яна Казимира, Хмельницький 14 листопада 1648 р. почав відвід усіх українських військ на схід. Перед цим йому довелося переборювати сильний опір радикально настроєної козацької старшини, яка наполягала на перенесенні воєнних дій на власне польські землі. Напевне, праві В. Смолій і В. Степанков, які оцінили ці дії українського гетьмана як стратегічну помилку, виправити яку йому не вдалось протягом наступних восьми років. Не поставивши на Західній Україні війська і неукріпивши її перед можливим наступом поляків, Б. Хмельницький прирік Україну на довгі роки війни, руйнувань, розрухи, людських страждань і горя. Кордон між Україною і Польщею мав проходити по р. Горинь і до Кам'яця-Подільського. Але це вже було визначним стратегічним успіхом українського уряду на шляху створення соборної Української держави.

Під кінець 1648 р. з'явилась Українська держава з переважної більшості українських земель, суспільно-політичні інститути якої надалі успішно розвивалися. Цей факт не залишився непоміченим вітчизняними вченими попередніх часів. Зокрема, історіософ В. Липинський ще на початку ХХ ст. констатував, що в 1648 р. на українських землях з'явилась «окрема республіка». Вона мала всі необхідні державні компоненти, звичайно, ще не в завершеному, не в чіткому вигляді, але вже явні.

Фактично, в революційному 1648 р. реалізувалась давня ідея про відновлення української держави, спадкоємниці Київської Русі та Запорозької Січі. За своєю формою вона була державою республіканського типу (Гетьманат), де вищою особою виступав гетьман. Конституцією новоствореної гетьманської держави стали розроблені командуванням повстанської армії на чолі з Б. Хмельницьким і введенні в дію у червні 1648 р. «Статті про устрій Війська Запорозького». З цього часу військово командування українських повстанців перебрало на себе й адміністративно-управлінські функції, тобто стало урядом новостворюваної Української держави. Статті регламентували внутрішній устрій визволених земель, відносини між представниками різних соціальних станів і груп населення. Поряд з їх основними положеннями діяли також правові норми запорізького козацтва і давні народні звичаї та обряди, що мали силу законів. Таким чином, Українська гетьманська держава формувалась на національній законодавчій основі, що одночасно зумовлювало її міцність і несприйняття з боку уряду Речі Посполитої.

Верховним органом молодого держави стала загальнокозацька рада. Хоча в її роботі могли брати участь лише козаки, але в умовах вільного доступу в ряди козацтва інших верств населення рада мала загальнонародний характер. Вона вирішувала найважливіші питання життя України. На чолі держави стояв гетьман, який обирався козаками. До його рук поступово переходила військова, адміністративна, фінансова й судова влада. Дорадчі права при гетьмані мала рада генеральної старшини. Започатковувався розподіл її функцій. Головною запорукою успішного будівництва Української держави стало створення національної армії на організаційних принципах козацтва. Її основну ударну силу становили запорожці й реєстрові козаки Білоцерківського, Чигиринського, Черкаського, Корсунського і Переяславського полків. У ході боротьби невеликі повстанські загони об'єднувалися в нові полки, які приймали назву найбільшого міста. До старих полків додалися Полтавський, Миргородський, Ніжинський, Борзнянський, Ічнянський, Кропивнянський, Київський, Уманський, Дністерський та інші.

Визначалась підпорядкована гетьманському правлінню територія. На неї переносився традиційний військовий устрій реєстрового козацтва, поділ на полки й сотні на чолі з полковниками та сотниками. На кінець 1648 р. вона простягалася від Слобожанщини на сході й до Галичини на заході, а після миру з поляками – по р. Горинь. Україна відроджувалась у старокиївських межах на новій національно-соціальной основі.

Революційні зміни сталися в національно-соціальному складі військових і адміністративних органів. Повстанці поклали край пануванню польських магнатів, шляхти й католицького духовенства у владних структурах суспільства. Більшість з них загинула в перші місяці війни або втекла до Польщі. До влади прийшла національна за складом козацька старшина. Досить впливову її частину становила православна українська шляхта. З шляхтичів походили гетьман Богдан Хмельницький, полковники Данило Нечай, Іван Богун, Михайло Кричевський, Станіслав Мрозовецький та ін. Хвиля всенародного повстання винесла на командні посади представників із народних низів. Полковники Максим Кривоніс, Іван Тиша, Мартин Небаба та інші вийшли з ремісників, Степан Пободайло – з драгунів, Матвій Гладкий – з козацтва. Сотниками Ясногородської, Бузівської та Гурівської сотень на Київщині стали вїйт Гапон, коваль Андрій, мельник Фока, бондар Герасим і кравець Сидір. Приблизно те ж саме відбувалося по всій визволеній території.

Розпочалося формування національної судової системи. Вона відповідала особливостям державного устрою й будувалася на становій основі, коли для кожного стану призначався окремий суд. Щоправда, ця тенденція ще не була чітко виражена. Судочинство базувалося на старих юридичних кодексах законів, зокрема на Третьому литовському статуті 1588 р., і велося «за давніми правами і за давніми вольностями».

Докорінні зміни сталися в 1648 р. у соціально-економічних відносинах. На визволеній території повсталі ліквідували велику земельну власність польських магнатів і шляхти, а також полонізованих українських феодалів. Залишені ними рухоме майно і скот перейшли до рук повстанців. Селяни, козаки й міщани почали засівати панські лани різним збіжжям. Звільнені землі хлібороби вважали своїми, відвойованими, як вони говорили, козацькою шаблею. Економічні підвалини традиційного феодалізму були підірвані і вже в попередньому вигляді не відновилися в Гетьманаті.

Свої володіння зберегли тільки православні монастирі й та українська і польська шляхта, що стали на бік повсталих. Однак, кріпацьку владу над підданими вони втратили. Частина православних монастирів одразу визнала законність нової влади й почала шукати в неї захисту від селян. Вже з червня Хмельницький став видавати охоронні й жалувальні універсали Густинському, Печерському жіночому, Флорівському та іншим монастирям.

Одним з найголовніших завоювань народу бурхливого 1648 р. стала ліквідація кріпосного права, найненависнішої й найтяжкої форми експлуатації селянства. Хлібороби завоювали особисту свободу й широкі можливості для занять сільським господарством, різними промислами. Основними господарськими одиницями на визволеній території стали дрібні господарства, які базувалися на сімейній та вільнонайманій праці. Завойована селянами особиста свобода утрималася протягом всього існування Гетьманату.

Для налагодження зв'язків з іноземними державами й створення антипольського союзу Хмельницький у 1648 р. почав формувати дипломатичну службу зі своїх найвірніших однодумців, яка розгорнула активну міжнародну діяльність. Одними з перших її представників стали послы Хмельницького Кіндрат Бурлай і Яків Клиша до кримського хана Іслам-Гірея. Вони узгодили позиції хана й українського гетьмана, в результаті чого між ними у квітні 1648 р. був підписаний воєнний союз. Після Корсунської перемоги Хмельницький 8 червня 1648 р. направив московському цареві листа з повідомленням про успіхи козацької зброї і проханням підтримати Україну в її боротьбі з Польщею. Однак московитський уряд тільки приглядався до подій в Україні і це змусило Хмельницького використати єрусалимського патріарха Паїсія, що перебував у Києві проїздом до Москви, аби той схилив царя до воєнних дій проти Польщі. Значно кращі успіхи мала козацька дипломатія у відносинах з Трансільванією (Семигороддям). Князь Юрій Ракоцій I у серпні прохав Хмельницького через кальвініста-магната Юрія Немирича підтримати його кандидатуру на польський престол. Між Чигирином і Феєрваром вівся жвавий обмін посольствами і грамотами. Однак союз проти Польщі між Угорщиною і Трансільванією так і не був укладений. Теж саме сталося й у відносинах з Молдовою. Перебуваючи у васальній залежності від Туреччини, воєвода Василь Лупул разом з тим мав тісні, навіть родинні зв'язки з

магнатом Янушем Радзивіллою і тяжів до Польщі. У жовтні він приймав посольство Хмельницького й погодився не пропускати на свою територію втікаючу з України польську шляхту. Але далі цього у відносинах з молодю козацькою республікою не пішов. До України придивлялися Бранденбург, Венеція та інші країни, виношуючи при цьому свої плани. Визнаючи перемоги козацтва у війні з Річчю Посполитою, уряди зарубіжних країн почали зондувати ґрунт для встановлення зв'язків з Україною.

Національна революція 1648 р. мала виразні елементи революції буржуазної. Вони полягали у ліквідації великої земельної власності польських і ополячених українських феодалів, а також станового устрою суспільства, поваленні кріпосницького ладу, завоюванні селянами особистої свободи, встановленні дрібної земельної власності селян, козаків і міщан, масовому використанні вільнонайманої робочої сили тощо. З'явилася реальна можливість для переходу до буржуазного суспільства. Тим більше, що подібне вже сталося в Нідерландах і відбувалося в Англії. Все залежало від сили народних мас і політики правлячих кіл.

Проте в 1648 р. завоювання українського народу не були закріплені законодавчо. Уряд молодій республіці відставав від потреб часу і в своїй більшості перебував у полоні традиційних середньовічних уявлень про державну форму організації суспільства. На одне з центральних місць у державотворчому процесі він ставив затвердження особливих прав і пільг для козацтва, як своєрідну платню за повалення польсько-шляхетського панування в Україні. Фактично козацтву відводилося те соціальне місце в суспільстві, яке раніше належало шляхті. Тобто, започатковувалася реставрація колишнього станового ладу, але вже на національній основі.

Створення Української держави у 1648 р. докорінно змінило тактичні й стратегічні плани Хмельницького. Найрельєфніше вони проявилися під час переговорів з польськими послами 9-16 лютого 1649 р. у Переяславі. Саме на них Хмельницький постав перед Польщею не просто керівником рядового козацького повстання, а вождем всієї української народності, що завоювала свободу й власну державність. На цих переговорах визначилися таємні плани Хмельницького на розбудову Української держави. Вони зводилися до виборювання соборності молодій державі з усіх етнічних українських земель і виражалися у його заяві: «виб'ю з лядської неволі народ увесь руський (український – В.Б.)... Ставши на Віслу, скажу дальшим ляхам: сидіте, мовчіте, ляхи... А будуть і за Віслою брикати, знайду я їх там певне... А захочет хто хліба з нами їсти, нехай же Войську Запорозькому послушен будеть, на короля не брикає». Одночасно виявилися плани Хмельницького й на зміну державного ладу України з республіки на монархію. Так можна розцінювати його заяву: «Бог дав мені, що я є єдиновладцем, самодержавцем руським». Триєдина ідея соборності, незалежності та монархічності Української козацької держави стала політичним дороговказом всієї наступної діяльності гетьмана Хмельницького.

Взагалі, 1649 р. став знаменним роком у творенні незалежної соборної Української держави. Хмельницький розгорнув жваву дипломатичну діяльність по створенню антипольської коаліції держав, здатної завдати поразки Речі Посполитій. Він вів переговори з молдавським господарем, трансільванським князем і кримським ханом. Однак, уряди зарубіжних країн ще з недовірою ставилися до його пропозицій й ухилялися від конкретних зобов'язань. Великі надії покладав Б.Хмельницький на допомогу Москви. Але переговори у ній патріарха Паїсія і посла Мужилівського в січні – лютому 1649 р. показали, що московський уряд фактично відмовив Україні у цьому. В квітні до Чигирини приїхало московське посольство на чолі з Григорієм Унковським. Воно привезло підтвердження царя у відмові допомоги з одночасним проханням виставити його кандидатуру на пост польського короля, хоч на той час ним вже був обраний Ян Казимир. Царський уряд не дав позитивної відповіді на прохання Б.Хмельницького про допомогу Україні, переданого посольством полковника Вешняка у травні – червні 1649 р. Трансільванський князь Дьєрдь II Ракоці пішов на зближення з польськими магнатами. Він обіцяв їм навіть союз у боротьбі з Україною. Єдиним винятком став кримський хан Іслам-Гірей. Дбаючи насамперед про власні інтереси, він зголосився надати Хмельницькому істотну військову допомогу.

Вже навесні 1649 р. уряд Хмельницького почав реалізовувати ідею спадкоємності Української держави від спадщини Київської Русі. Йому вдалося уникнути спротиву Московії й закріпити за Україною Стародубщину, один з важливих регіонів давньоукраїнської Київської Русі. На це спрямовувалися й претензії українського гетьмана на південні землі Білорусі, спроби відвоювання їх у Речі Посполитої. І хоча вони завершилися невдачею, але разом з тим продемонстрували й можливість їх здійснення. Епохальним здобутком у творенні соборної України стала й перемога над Польщею під Зборовом. За умовами Зборівського договору

18 серпня 1649 р. між Кримським ханатом і Польщею територія Української держави визначалася в межах Брацлавського, Київського та Чернігівського воєводств. Вона мала перебувати у складі Речі Посполитої на умовах широкої автономії. Польським військам заборонялося перебувати на їхній території. Не вписані в реєстр селяни мали повернутися в підданство до панів. Київському митрополитові було обіцяно місце в сенаті, а питання про унію переносилося на загальнопольський сейм. Визначався суспільний устрій автономної Української держави. Після цього Україна реально перетворювалась в суб'єкт міжнародного права нарівні з іншими європейськими державами.

Після законодавчого визнання в 1649 р. автономії України, гетьман Хмельницький активізував дипломатичну діяльність, спрямовану на закріплення її позицій у Європі та територіальне розширення. Він веде дипломатичні перемовини з урядами цілого ряду європейських держав не тільки по створенню антипольської коаліції, а й з метою міжнародної ізоляції Польщі, силовому відриві чи переманюванні її союзників на свій бік. І мав у цьому значні успіхи на міжнародній арені. У 1650 р. Москва звинувачує Польщу у порушенні нею умов Поляновського договору 1634 р., а відповідно й її готовність до силових дій за його збереження. Більше того, вона пропускає козацькі полки через свій західний кордон для ведення воєнних дій проти литовських військ на території, що згідно Поляновського миру відійшла до Польщі. Крім того, гетьман Хмельницький планує поширення українського впливу і в південно-східному напрямку й під загрозою застосування воєнної сили змушує Москву та донських козаків припинити напади на Крим і Туреччину. Правда, не можна говорити про їх повне припинення, але про зменшення можна. Одночасно активізується колонізаційний рух українського населення на запустілі слобідські землі, з чим вони входять у сферу впливу Української держави.

Започатковується мирне освоєння і південних земель України. Зі згоди кримського хана українське населення все далі просувається в південні степові простори, займаючись не тільки сільськогосподарськими промислами, але й землеробством. Гетьман Хмельницький через султана закріпив союз України з Кримським ханством, що дозволило йому активізувати свої дії у південно-західному напрямку. Дипломатичні зв'язки з Молдовою виявили групу молдавського боярства, яка не підтримувала орієнтації господаря Василя Лупула на Польщу і прагнула тісних зв'язків з Україною. Гетьман фактично заручився дозволом султана на воєнну акцію проти молдавського господаря та силою змусив того відмовитися від підтримки Польщі і перейти на бік України. Важливим досягненням України у відносинах з Молдовою була згода господаря Лупула видати свою дочку Розанду за сина Хмельницького Тимоша. Таке породичання відкривало Україні перспективи входження до сонму королівських країн і родин Європи, чим вона зрівнювалася у правах з ними та прямувала до державної самостійності.

Серйозного удару по зовнішньополітичному курсу гетьмана Хмельницького на соборність і незалежність України завдали поразка під Берестечком і Білоцерівський договір 1651 р. Внаслідок їх Україна попала під сильнішу владу Польщі, втратила значну частину території й ряд союзників. Але вже в наступному році Україна, у результаті видатної перемоги над поляками під Батогом, відновила своє попереднє становище, уклала династичний союз з Молдовою і згодом зробила серйозну спробу підкорити собі всі придунайські князівства. Незважаючи на смерть в 1653 р. Тимоша Хмельницького і перехід нового молдавського господаря на бік Польщі, Молдова залишалася для України законною спадщиною внуків Богдана Хмельницького, добиватися чого він не переставав і надалі.

Особливе місце в реалізації гетьманського курсу на соборність і незалежність України мав договір з Московією в 1654 р. За словесними ознаками типу волимо «під царя східного», «під монаршу руку» і тому подібне, стояло прагнення гетьмана Хмельницького використати Московію для завоювання Україні соборності її земель та державної незалежності. У «Березневих статтях» 1654 р., які московська сторона трактувала як «Просительні статті», не було жодного пункту, який би ущемлював державні права України. Зате московський цар самовільно заборонив прямі зносини гетьманського правління з урядами Кримського ханату, Туреччини й Польщі. У цілому, підписуючи Переяславський договір, Україна і Московія вкладали в нього свій зміст: Московія вважала його узаконеною формою залежності України, а Україна, формально визнаючи зверхність Московії, планувала зберегти в нових умовах найширшу автономію, а то й державну незалежність. Єдине, що політично об'єднувало обидві сторони, так це розгром Речі Посполитої, далі їхні інтереси діаметрально розходилися.

Після Переяславської ради реалізація ідеї соборності України почала реалізовуватися гетьманським правлінням з північно-східних земель, коли московський уряд був змушений визнати за нею опановану повсталими українцями в 1648 р. Стародубщину. Але надалі вона спрямовувалася вже на давньоруські (білоруські) землі й відбувалася набагато складніше. Виконуючи зобов'язання Переяславського договору про надання Московії військової допомоги у визволенні Смоленщини, гетьман Хмельницький направив у Південну Білорусь 20-тисячний козацький корпус під командуванням наказного гетьмана Івана Золотаренка. Але за наказом Хмельницького він, замість того щоб поспішати до Смоленська, протягом кількох місяців визволив від польсько-литовської шляхти Південно-Східну Білорусь, створив на ній Чауський полк і привів місцеве населення до присяги українському гетьману. Так же робив Золотаренко і в подальшому. Наказний гетьман прагне будь-що закріпити визволену територію за Українською державою і поширити її владу якомога далі. Він клопочеться перед царем про надання українській козацькій старшині різних маєтностей на визволеній території, а гетьману міста Старий Бихів. Прилучення білоруських земель до Української держави обіцяло значні економічні вигоди, а відповідно й політичну користь. Воно відкривало важливі торгові шляхи для України в північний і північно-західний регіони Європи. Це було вкрай необхідним, оскільки внаслідок війни з Польщею традиційні зв'язки були порушені й перестали діяти. До того ж, на півночі знаходилася Литва, з якою Україну пов'язувала багатостолітня історія.

У діях наказного гетьмана чітко видно наміри Хмельницького після Переяславської ради 1654 р. перетворити Україну в спадкоємницю Київської Русі і об'єднати усі її землі у складі Української козацької держави. Ці плани Хмельницького поділяла і більшість білорусів, яких найбільше притягували демократичні порядки в Українській козацькій державі та багатовікова культурна близькість національних еліт.

Однак, на заваді прилучення білоруських земель до України стала Московія. Щоб зупинити українізацію білоруських земель, цар у вересні 1654 р. приймає титул «великий князь Литовський і Білої Русі і Волинський, і Подільський». Цим самим московський цар заявив про свій намір приєднати Білорусь до Московії, що викликало опір як козаків, так і місцевого населення. Українські козаки бороняться, коли московитські солдати намагаються вигнати їх з зайнятих населених пунктів, чинять опір спробам переприсягти їх жителів московському цареві. Справа доходить у ряді випадків до збройних конфліктів між козаками і солдатами, що загрожує самому об'єднанню України й Московії. Гетьман Хмельницький мусив направити у Білорусь київського полковника Антона Ждановича, який і залагодив конфліктну ситуацію. Головним результатом воєнних дій України у Білорусі стало поширення її впливу у Верхньому Подніпров'ї, що збереглося на кілька років.

Міждержавний конфлікт у Білорусі засвідчив, що у своєму прагненні до об'єднання територіальної спадщини Київської Русі Україна виступає суперником Московської держави на європейському просторі. Стратегічні плани України і Московії не просто розійшлися, а вступили у явну суперечність, що, безумовно, не могло не позначитись на їх подальших відносинах.

З особливою гостротою постало питання соборності та незалежності України в 1655-1656 рр. У ці роки гетьман Хмельницький діяв як керівник незалежної держави й не рахувався з позицією Москви. Під час генерального наступу українсько-московитських військ на західноукраїнські землі навесні та влітку 1655 р. він вів самостійні дипломатичні переговори з урядами зарубіжних держав. Головною їх метою була допомога Україні в розгромі Польщі й затвердження нових кордонів козацької держави. Туреччина пообіцяла взяти Україну у своє підданство й заборонити Криму допомагати Польщі. Уряди Трансільванії, Молдови та Валахії ініціюють переговори з українським гетьманом про мирні відносини з Україною. Проблема українських кордонів поки що не зачіпалася.

Воєнні успіхи українсько-московитських військ і реальна загроза розгрому Польщі та поділу її земель не на жарт стурбували уряди європейських держав. Колишня союзниця Речі Посполитої у Тридцятилітній війні Австрія висловила серйозне занепокоєння перспективою таких змін у центрі Європи. Швеція аж ніяк не хотіла поступатися будь-кому першістю у розгромі Польщі й претензією на її володіння. Шведський король Карл X Густав 8 липня 1655 р. оголосив війну Польщі й кинув проти неї свої війська. Цим самим він прагнув випередити Україну і Московію й оволодіти ослабленою Польщею. Польща аж ніяк не могла захищатися одночасно на двох фронтах і воліла за краще піддатися Швеції, чим впасти під ноги України і Московії. Українсько-польська проблема ставала проблемою загальноєвропейською, що значно ускладнювало її вирішення.

Деморалізована Польща майже не чинила опору нападникам. Шведські війська фактично безборонно протягом липня оволоділи значною частиною території Литви і Польщі. Колись єдина Річ Посполита почала розпадатися. Частина польсько-литовських можновладців визнала владу шведського короля, інша – продовжувала відстоювати свою державу. 8 серпня 1655 р. литовські магнати на чолі з гетьманом Янушем Радзивіллою проголосили Карла X протектором Литви. Згідно договору в Кейданах Литва, а в її складі й підвідомчі їй українські землі переходили під протекторат Швеції.

У відповідь Москва міняє свій зовнішньополітичний курс і наприкінці 1655 р. йде на зближення з Польщею. А в травні 1656 р. оголосила війну партнерові України по війні з Польщею Швеції й незабаром почала переговори з польським урядом у Вільно про мир. Задовго до його підписання у жовтні 1656 р. Хмельницький знав про попередній зговір сторін обмежити територію Української держави тільки територією Київського воєводства і був змушений шукати додаткових союзників.

Активізує переговори з урядами Трансільванії, Молдови, Валахії. У «Заяві Війська Запорозького» від 18 липня (н. с.) українське керівництво запевнило князя Ракоція в дружньому ставленні до Трансільванії і зобов'язувалося не піднімати проти неї зброї, не дозволяти набирати добровольців і не пропускати до неї ворогів. 18 серпня трансільванська сторона присягла на «вічну дружбу з козаками». Але претензії України на всі землі аж «до Вісли» змусили Трансільванію відкласти підписання остаточного варіанта договору з Україною.

18 жовтня 1656 р. після певних обоюдних поступок Україна і Трансільванія таки підписали союзницький договір, спрямований проти Польщі. Це був значний успіх української дипломатії. В ньому Трансільванія визнавала право України на «городи» по Віслу. Це вперше іноземна держава визнала соборність козацької Гетьманщини. Україна підтвердила свою готовність подати Трансільванії військову допомогу в захопленні Польщі. Без особливого опору пішли на союз з Україною проти Польщі Молдова і Валахія. 26 листопада (за іншими даними 10 грудня) 1656 р. Трансільванія і Швеція підписали між собою договір у м. Радноті про взаємодопомогу у війні з Польщею та поділ її земель. За ним територія Західної України відходила до Трансільванії. Так Україна опинилася в коаліції держав, одна з яких перебувала у стані війни з Московією.

Це в той час, коли майже всі західні українські землі опинилися під владою уряду гетьмана Хмельницького. Український гетьман не приховував своєї радості від визволення всіх етнічних земель України і заявляв, що став «господарем всієї Руської землі». А старшина вторила йому: «доки козацька шабля зайшла, доти козацька влада має бути». Соборність України стала реальністю. Гетьман прагне миру з Польщею й настійливо пропонує вигнаному королю Яну Казимиру визнати існування Руського князівства в межах етнічних українських земель. Хмельницький всіляко намагається реалізувати ідею соборності та державності українських земель у формі Руського князівства, яку потім буде настійливо домагатися його найпошлюбніше оточення на чолі з Іваном Виговським та іншими патріотами. Польща проігнорувала цю пропозицію, чим ще більше ускладнила своє становище. Гетьман Хмельницький не рахується з обмеженням Москвою своїх прав у зовнішніх зв'язках і під Озірною підписує у листопаді 1656 р. мирний договір з Кримським ханством. Він позбавляв Польщу допомоги Криму, але й відволікав його агресію проти Московії.

Самостійна політика українського гетьмана викликала сильне невдоволення московського уряду. Всі запевнення Хмельницького царя у тому, що союз спрямований проти Польщі, а не проти Московії, не знаходили розуміння. Зовнішньополітичний курс українського уряду вступив у явну суперечність із задумами московської дипломатії.

У ході невдалої у кінцевому підсумку українсько-трансільванської кампанії проти Польщі у січні – червні 1657 р. українська сторона домагається від польського й шведського королів визнання своїх прав «на всю стару Україну або Роксоланію, де є грецька віра та існує їхня мова аж по Віслу». Але обстановка в Європі міняється не в бажану для України сторону. Ворожу позицію до України займає Австрія, яка відкидає пропозицію Хмельницького про створення Великого князівства Руського з усіх етнічних українських земель. Через свого посла П. Паркевича вона вимагає від Хмельницького примиритися з польським королем і розірвати угоду з Москвою. Австрійський імператор направляє на допомогу Польщі австрійські війська й українсько-трансільванське військо з'єднання мусить відступати на свої землі.

Зате до визнання Української держави в етнічних межах почала схилитися частина шляхетства західних земель. Шляхта Турово-Пінського повіту заявила про своє приєднання до

Української держави «на віки вічні». Гетьман підтвердив усі її права та вольності, зокрема й рівноправність римо-католицького віросповідання. З аналогічним проханням до Хмельницького звернулися шляхта Волині, а також відомий магнат Степан Четвертинський. Почалося поступове запровадження козацького адміністративно-територіального устрою в західноукраїнському регіоні. Ніколи позиції Української держави не були такими сильними й визнаними місцевою владою, як взимку та навесні 1657 р.

Тяжко хворий Б.Хмельницький протягом весни-літа 1657 р. відстоює інтереси України на міжнародній арені. Відбивається від намірів московського уряду нав'язати Україні своїх воед, заявляє про віру в українсько-московитську угоду 1654 р. У червні на переговорах з шведським послом Г. Лілієнкромом у Чигирині Хмельницький повторює свою попередню вимогу «отримати всю країну між Віслою і тутешніми місцями». Тоді ж польський король погоджується задовольнити його вимоги на визнання України окремим Руським князівством, але тільки в межах Київського і Чернігівського воєводств. Це не задовольняє гетьмана і він шукає вихід із становища. Розглядає пропозиції посольств Швеції, Трансільванії, Бранденбурга про приєднання України до Радноцької коаліції держав, при цьому не поступається заповітною ціллю свого життя – соборна і незалежна Україна.

Таким чином, гетьман Богдан Хмельницький поступово прийшов до ідеї визволення усіх етнічних українських земель і створення на них соборної незалежної Української держави. І хоча здійснити свою мрію гетьману Богдану Хмельницькому не вдалося, вона запалила патріотичним вогнем душі його наступників у виборюванні Україні державної незалежності, єдності усіх українських земель і гідного місця серед європейських держав.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Акты ЮЗР. – Т. II; Т. III; Т. IV. – Спб., 1863; Т. VI; Т. X; Т. XI. – Спб., 1879.
2. Архив ЮЗР. – Ч. 3. – Т. 4. – К., 1914; Ч. 3. – Т. 6. – К., 1908.
3. Борисенко В. Еволюція українсько-російських відносин у другій половині XVII ст. / В. Борисенко, А. Бульвінський, С. Візер. – К., 2006.
4. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы: В 3-х т. – М., 1953.
5. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітиміції: стосунки з Москвою та Варшавою 1654-1665 / В. Горобець. – К., 2001.
6. Горобець В. «Волимо царя східного». Український гетьманат та російська династія до і після Переяслава / В. Горобець. – К., 2007.
7. Горобець В. Влада та соціум Гетьманату / В. Горобець. – К., 2009.
8. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – Т. 9. – Кн. 1. – К., 1996; Т. 9. – Кн. 2. – К., 1997.
9. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. / Упоряд.: о. Юрій Мицик. – К., 2012. – Т. 1.
10. Документи Богдана Хмельницького (1648-1657). – К., 1961.
11. Качмарчик Януш. Гетьман Богдан Хмельницький / Януш Качмарчик [переклад з польської Івана Сварника]. – Перемишль. – Львів, 1996.
12. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький / І. Крип'якевич. – К., 1954.
13. Оглоблин О. Українсько-московська угода 1654 р. / О. Оглоблин. – Нью-Йорк, 1957.
14. Рафальський О. Переяславський договір України з Росією 1654 року / О. Рафальський. – К., 2004.
15. Смолій В. Богдан Хмельницький / В. Смолій, В. Степанков. – К., 1993, 2009.
16. Смолій В. Українська державна ідея XVII-XVIII ст. / В. Смолій, В. Степанков. – К., 1997.
17. Смолій В. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676) / В. Смолій, В. Степанков. – К., 1999.
18. Українська держава другої половини XVII-XVIII ст. – К., 2014.
19. Універсали Богдана Хмельницького. 1648-1657. – К., 1998.
20. Федорук Я. Міжнародна дипломатія і політика України 1654-1657 рр. / Я. Федорук. – Львів, 1996.
21. Федорук Я. Віленський договір 1656 р.: східноєвропейська криза і Україна в середині XVII ст. / Я. Федорук. – К., 2011.
22. Чуприна В. Хмельниччина (1648-1657) / В. Чуприна, З. Чуприна. – Львів, 2003.
23. Шевальє П'єр. Історія війни козаків проти Польщі / П'єр Шевальє. – К., 1993.
24. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII ст. / Т. Яковлева. – К., 1998.

REFERENCES

1. Akty YuZR. – T. II; T. III; T. IV. – Spb., 1863; T. VI; T. X; T. XI. – Spb., 1879.
2. Arkhiv YuZR. – Ch. 3. – T. 4. – K., 1914; Ch. 3. – T. 6. – K., 1908.

3. Borysenko V. Evoliutsiia ukrainsko-rosiiskykh vidnosyn u druhii polovyni XVII st. / V. Borysenko, A. Bulvynskyi, S. Vizer. – K., 2006.
4. Vossoedinenie Ukrainy s Rossiei: Dokumenty i materialy: V 3-kh t. – M., 1953.
5. Horobets V. Elita kozatskoi Ukrainy v poshukakh politychnoi lehitymatsii: stosunky z Moskvoiu ta Varshavoiu 1654-1665 / V. Horobets. – K., 2001.
6. Horobets V. «Volymo tsaria skhidnoho». Ukrainskyi hetmanat ta rosiiska dynastiia do i pislia Pereiaslava / V. Horobets. – K., 2007.
7. Horobets V. Vlada ta sotsium Hetmanatu / V. Horobets. – K., 2009.
8. Hrushevskyi M. Istoriiia Ukrainy-Rusy / M. Hrushevskyi. – T.9. – Kn.1. – K., 1996; T.9. – Kn.2. – K., 1997.
9. Dzherela z istorii Natsionalno-vyzvolnoi viiny ukrainskoho narodu 1648-1658 rr. / Uporiad.: o. Yurii Mytsyk. – K., 2012. – T.1.
10. Dokumenty Bohdana Khmelnytskoho (1648-1657). – K., 1961.
11. Kachmarchyk Yanush. Hetman Bohdan Khmelnytskyi / Yanush Kachmarchyk [pereklad z polskoi Ivana Svarnyka]. – Peremyshl – Lviv, 1996.
12. Krypiakevych I. Bohdan Khmelnytskyi / I. Krypiakevych. – K., 1954.
13. Ohloblyn O. Ukrainsko-moskovska uhoda 1654 r. / O. Ohloblyn. – Niu-Iork, 1957.
14. Rafalskyi O. Pereiaslavskyi dohovir Ukrainy z Rosiieiu 1654 roku / O. Rafalskyi. – K., 2004.
15. Smolii V. Bohdan Khmelnytskyi / V. Smolii, V. Stepankov. – K., 1993, 2009.
16. Smolii V. Ukrainska derzhavna ideia XVII-XVIII st. / V. Smolii, V. Stepankov. – K., 1997.
17. Smolii V. Ukrainska natsionalna revoliutsiia XVII st. (1648-1676) / V. Smolii, V. Stepankov. – K., 1999.
18. Ukrainska derzhava druhoi polovyni XVII-XVIII st. – K., 2014.
19. Universalny Bohdana Khmelnytskoho. 1648-1657. – K., 1998.
20. Fedoruk Ia. Mizhnarodna dyplomatiia i polityka Ukrainy 1654-1657 rr. / Ia. Fedoruk. – Lviv, 1996.
21. Fedoruk Ia. Vilenskyi dohovir 1656 r.: skhidnoievropeiska kryza i Ukraina v seredyni XVII st. / Ia. Fedoruk. – K., 2011.
22. Chupryna V. Khmelnychchyna (1648-1657) / V. Chupryna, Z. Chupryna. – Lviv, 2003.
23. Shevalie P'ier. Istoriiia viiny kozakiv proty Polshchi / P'ier Shevalie. – K., 1993.
24. Iakovleva T. Hetmanshchyna v druhii polovyni 50-kh rokiv XVII st. / T. Yakovleva. – K., 1998.

Борисенко В. Соборность и государственная независимость Украины в деятельности гетмана Богдана Хмельницкого.

На широкой источниковой базе дается авторское видение деятельности гетмана Богдана Хмельницкого, направленное на завоевание Украине государственной независимости и соборности всех ее этнических земель. Показано, что еще накануне революции 1648 г. среди части патриотически настроенной украинской общественности активизируется пробуждение национальной сознательности, одной из составляющих которой было исследование корней государственности Украины. К этой части просвещенного общества относился и гетман Украины Богдан Хмельницкий.

Идею государственной независимости Украины и единства ее этнических земель Хмельницкий обнародовал еще в начале революции 1648 г. в словах «изгону всех ляхов с Украины». Но к реализации этой идеи он подходил поэтапно, требуя от Польши признания за Украиной все большие и большие территорий и не отказываясь от автономной зависимости от нее. После признания Польшей автономии Украины в 1649 г. гетман Хмельницкий всячески пытается добиться этого от Турции, Швеции, Трансильвании и других государств.

После объединения Украины с Московией в 1654 г. гетман Хмельницкий за внешней демонстрацией подчиненности Москве ведет фактически независимую внешнюю политику в интересах своей страны. Государственные интересы Украины и Московии разошлись, каждая из них начинает выступать собирательницей территориального наследия Киевской Руси. Гетман Хмельницкий всячески избегает разрыва с Москвой, используя ее военную силу для разгрома Польши. Но в конце и Украина, и Московия оказываются в противоположных государственных объединениях, что ставит на грань существования их общность.

В 1655 – первой половине 1657 гг. главной целью гетмана Хмельницкого является достижение признания Польшей и другими европейскими странами права Украины на существование в виде Русского княжества в составе освобожденных украинских земель от Стародубицины на Востоке и до Вислы на Западе.

Ключевые слова: Гетман Богдан Хмельницкий, Украина, соборность, независимость, Польша, Крымское ханство, Турция, Швеция, Молдова, Трансильвания, Зборовский договор, Переяславский договор.

Borysenko V. A collegiality and state independence of Ukraine are in activity of hetman Bohdan Khmelnytsky.

On the fountain base and the achievements of predecessors, served the author's vision activity of Hetman Khmelnytsky sent to the receipt to Ukraine of state independence and unity all her ethnic earth. It is shown that before the revolution in 1648 among the patriotic part of Ukrainian society gaining strength awakening national consciousness. Thus the main focus is on ethnogenesis Ukrainian Cossacks as the leading social force of Ukraine, able to defend its interests. Khmelnytsky was in the main stream of these ideological innovations, he held views on historical prescription of Ukraine, its heredity from ancient Ukrainian Kyiv Rus. It was established that in the first months rule of hetman Khmelnytsky, he set himself the task of «drive out all Liahiv (Poles) from Ukraine». But as a visionary and talented politician had to hide their ideas and realize them by stages depending on the internal and external situation of Ukraine. At first he does not renounce autonomous dependence of Ukraine from Poland and limits desired for Cossaks Ukraine territory to the BilaTserkva. But after the outstanding victory (battles of ZhovtyVody, Korsun, Pyliavtsi) by the end of 1648 achieves recognition from the Polish king territory of Cossaks Ukraine in line Gorin river - Kamianets-Podilskyi. At that time already emerged Ukrainian state republican type (Hetmanat) with obvious signs of national statehood.

The real eye-opener for the Poles and for many Ukrainian too, was the statement by Khmelnytsky (in February, 1648) of his intention establish Ukrainian state border «on the Wisla». This position he held rest of his life. Although, he had to agree (under pressure) in treaty of Zboriv (1649), to limit the territory of Cossaks Ukraine only Chernihiv, Kyiv and Bratslavwoewodstw (province). But, outstanding success has been that Cossaks Ukraine (Hetmanat) has been recognized by this agreement subject of international law and could communicate on equal terms with other countries. Even defeated at the Battle of Berestechko, Ukraine continued its course for national independence and liberation of all its ethnic lands.

Emphasized, that the external signs Ukraine's dependence on Muscovy, according to Pereyaslav treaty (1654), hetman Khmelnytsky conducted its own independent policy. It's was aimed at collecting territorial legacy of Kievan Rus, which caused a sharp resistance from Moscow government. Generally, Khmelnytsky Muscovy used as an ally in the fight against Poland and no more. In the 1656-1657 clearly defined policies Ukrainian hetman, aimed at creating an independent Rus principality of all Ukrainian lands. This program subordinated Hetman Khmelnytsky negotiations with the governments of Poland, Sweden, Austria, the Crimean Khanate, Turkey, Transylvania, Moldova and other countries. Despite the failure, the idea of Hetman Bohdan Khmelnytsky of Ukraine became independent, united guide for many generations of Ukrainian.

Keywords: Hetman Bohdan Khmelnytsky, Ukraine, unity, independence, Poland, Crimean Khanate, Turkey, Sweden, Moldova, Transylvania, Treaty of Zboriv, Treaty of Pereyaslav.

Одержано 28.09.2016

УДК 929Шевченко:94(477-25)«20»

Катерина Нагайко
(Переяслав-Хмельницький)

«БАТЬКО УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ»: Т.Г. ШЕВЧЕНКО ТА КИЇВСЬКА ГРОМАДА В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВІДРОДЖЕННІ

Дана стаття друкується в пам'ять мого наукового керівника, доктора історичних наук, професора Ярослава Олександровича Потапенка (28.X.1975 – 14.I.2016). З-поміж його наукових студій помітне місце посідають праці, присвячені Т. Г. Шевченку та змісту його спадщини. Вченим розглядаються історіософські та культурологічні аспекти творчості поета, аналізується символізм поетати та націєтворчий модус ідейної парадигми митця.

У зазначеній публікації зроблено спробу простежити аспекти, що засвідчують взаємозв'язок між поетаттю визначного українського поета Тараса Шевченка та Київською Українською Громадою. Акцентовано увагу на деяких ключових епізодах його участі в українофільському русі, зокрема в Кирило-Мефодіївському братстві, Петербурзькій Громаді, а також оцінці його поетати представниками української інтелігенції, надання ними символічного значення образу поета в умовах процесу національного відродження другої половини XIX ст. Показано роль найближчого оточення в перепохованні тіла Т. Г. Шевченка в Україні, розглянуто його вплив на світогляд київських громадівців. Вказано на ініціативи з шанування Київською Громадою пам'яті поета.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, Київська Громада, українське національне відродження, культ.